

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjydsk Maanedsskrift

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland

ved Cl. Eskildsen og H. Lausten-Thomsen.

INDHOLD:

Rektor J. M. Hertz: Den højere Skole i Sønderjylland
efter Genforeningen. — J. Grosbøl: Stalddøren. —
J. H. Byriel: Tre gamle Gaarde i Egnen syd for Ribe. —
Samleren.

Nr. 9. — 1. MARTS 1925. — 1. Aarg

KJØBENHAVNS HANDELSBANK

KJØBENHAVN

ETABLERET 1873

Aktiekapital (fuldt indbetalt) . . . Kr. 50.000.000

Reservefond . . . . . - 29.865.938

FILIALER I:

AABENRAA - AARHUS - ESBJERG - GRAASTEN
HADERSLEV - HORSENS - KALUNDBORG - ODENSE
RANDERS - RØNNE - SØNDERBORG - TOFTLUND
TØNDER - VIBORG

V. KIELERS BOGHANDEL

(NY INDEH.: FRODE KRISTENSEN)

VESTERGADE 17 TØNDER TELEFON NR. 220

Bøger, som er udsolgte fra Forlaget, kan som Regel altid
skaffes i pæne og velholdte Eksemplarer. Forlang Pris

Sønderjydsk Maanedsskrift

udgivet af „Historisk Samfund for Sønderjylland“ ved C. Eskildsen og H. Lausten-Thomsen, koster bestilt igennem Postvæsenet 1 Kr. 65 Øre, Postpenge medregnet, i Boghandelen 1 Kr. 50 Øre fjerdingaarligt.

Virk for dets videre Udbredelse!

Skaf os nye Holdere!

Den højere Skole i Sønderjylland efter Genforeningen.*)

Af J. M. Hertz.

I. Den danske Statsskole.

Ved Genforeningen havde Skolemyndighederne ikke blot den Opgave at ordne Folkeskolens Forhold; men der maatte ogsaa drages Omsorg for, at den sønderjydske Befolknings Børn kunde faa Del i den højere Undervisning, der giver Adgang til Universitetsuddannelse og de af denne betingede Embedsstillinger og frie Erhverv, og som samtidig ved sin mere omfattende og dybigaaende Karakter giver Muligheden for en inderligere Tilslutning til dansk Kulturliv og derfor er af særlig Værdi i den genvundne Landsdel. Ved Lov af 30. Juni 1920 blev der derfor her oprettet fire „fuldstændige højere Almen-skoler“ (i daglig Tale „Gymnasieskoler“), efter Landsdelens Folketal (c. 165,000) et betydeligt Antal i Sammenligning med Forholdene i det øvrige Danmark. Her var der før 1920 29 Statsgymnasier for en Befolkning af c. 3,100,000, d: een Skole for hver c. 107,000 Indbyggere.

I Nørrejylland 7 Statsgymnasier for c. 1¼ Million d: een Skole for hver 180,000 Indbyggere. Naar de kommunale og private Gymnasier medregnes, bliver Forholdene mere lige; men da det ikke var at vente, at man i Sønderjylland i Løbet af de første Aar fra privat og kommunal Side vilde interessere sig for Oprettelsen af højere Skoler, og da der hurtigst muligt maatte raades Bod paa de to sidste Menneskealdres Forsømmelse af dansk Kulturliv, var en energisk og rundhaandet Skolepolitik fra Regeringens Side ganske paa sin Plads. De fire Skoler var da heller ikke for mange; de er blevet fyldt. Den sønderjydske Befolkning har forstaaet at vurdere Statens Liberalitet paa dette Punkt og benytte sig af den. For øvrigt maa man i denne Forbindelse erindre, at to af disse sønderjydske Statsskoler kun har een Linie i Gymnasiet, den nysproglige, medens alle andre danske Statsskoler har mindst to. —

*) Til Udarbejdelsen er benyttet de fire sønderjydske Statsskolars Programmer 1921—24, samt A. J. West: Fra det genvundne Land.

De nye Skoler blev naturligvis lagt i Købstæderne, Haderslev, Aabenraa, Sønderborg og Tønder; i dem alle fire havde der før Genforeningen været tyske Skoler med videregaaende Undervisning, om end af forskellig Art; og i dem alle stod der gode Bygninger rede til at modtage de danske Skoler. I Haderslev havde Hertug Hans den Ældre i 1567 grundet en Latinskole, som i den Tid, da de nationale Brydninger i Sønderjylland opstod, stillede sig paa tysk Side. Efter Tre-aarskrigen, i Efteraaret 1850, begyndte her en dansk Latinskole med en dygtig Lærerstab; af de mange gode Navne i denne er vel Digteren Edvard Lembches det mest kendte. Under den tyske Besættelse i Løbet af Sommeren 1864 blev den danske Skoles Lærere udvist og et tysk Gymnasium oprettet; men ved Genforeningen i 1920 blev dette afløst af en dansk Gymnasieskole. Den omfatter alle tre Linier i den fuldstændige højere Almenskole, den gammelsproglige, den nysproglige og den matematisk-naturvidenskabelige, og fik Navnet „Haderslev Katedral-skole“. Det danske Rigsvaaben, som i den tyske Tid havde ligget gemt i en Krog paa Loftet, blev fundet frem og anbragt paa sin gamle Plads over Hovedindgangen. Skolens Bygninger, som bestaar af en ældre Del fra den danske Latinskoles Tid og en nyere Tilbygning, maatte underkastes en gennemgribende Repa-

ration, og desuden maatte der foretages en Del Ombygning, dels under Hensyn til, at den nu skulde rumme en Fællesskole, medens den tidligere kun havde huset Drengene, dels under Hensyn til det Krav, den danske Gymnasieskoles Undervisning stiller til særlige Undervisningslokaler, navnlig i Naturfagene. Tilsvarende Ombygnings- og Reparationsarbejde, om end i mindre Omfang, blev foretaget ved Skolebygningerne i de tre andre Byer, og ved alle fire Skoler medgik betydelige Beløb til Tilvejebringelse og Forøgelse af videnskabelige Samlinger, Undervisningsapparater og Bibliotek, samt til Udsmykning af Gange og Klasserum med Billeder, for at de sønderjydske Skoler ogsaa i hele deres indre Udstyr kunde komme paa Højde med Landets andre Statsskoler.

I Aabenraa og i Tønder, hvor der før Genforeningen bestod tyske Statsrealskoler, blev der oprettet Gymnasieskoler med een Linie, den nysproglige.

I Sønderborg var den tidligere Statsrealskole omtrent samtidig med Oprettelsen af Marinestationen — og vel og saa nærmest af Hensyn til Marineofficerernes Sønner — blevet udvidet til en Overrealskole, til hvilken der efter Overenskomst med Staten paa Byens Bekostning blev opført en stilfuld og rummelig Bygning. Her blev der indrettet et Gymnasium med to Linier, den nysproglige og den matematisk-naturvidenskabelige.

I de tre sidstnævnte Byer var Skolebygningerne oprindelig Bykommunens Ejendom; men Staten havde overtaget dem med Forpligtelse til at benytte dem til højere Skolevirksomhed; hvis denne hørte op, skulde Bygningerne falde tilbage til Kommunen. I Sønderborg og Aabenraa paahvilede der paa den anden Side Byen Forpligtelse til at holde Bygningerne vedlige. Ved den danske Stats Overtagelse af Skolerne bortfaldt alle disse Forpligtelser mod Kompensation paa forskellig Maade.

I Dagene fra den 23. til d. 26. August holdtes der Indvielseshøjtidelighed ved Skolerne i Aabenraa, Sønderborg og Tønder; i Haderslev noget senere — d. 7. September — paa Grund af de omfattende Reparationsarbejder. Det var, skolemæssig set, en broget Skare Elever, der fyldte Skolerne ved Aabningsfesten. „Fra danske Skoler og fra tyske Skoler, fra Drengeskoler, Pigeskoler og Fællesskoler; Elever, der havde nydt regelmæssig Skolegang, og Elever, der var præget af Krigstidens og Opløsningstidens Uro; Elever, der talte Dialekt, og Elever, der talte Rigemaal; Elever, der havde vanskeligt ved at udtrykke sig paa og forstaa Dansk, og paa den anden Side Elever, der havde vanskeligt ved at følge med i Tyskundervisningen; for adskillige Elevers Vedkommende var der stor Uvidenhed om alt, hvad der angaar Danmark og danske Forhold.“ (Aabenraa Statsskoles Program 1921). I Sønderborg var

4. Mellemlasses 18 Elever kommet fra 12 forskellige Skoler. Hertil kom stadig Til- og Afgang af Elever. Nogle udmeldtes, fordi de ikke kunde følge med, eller af Hensyn til Toggangen, eller efter Konfirmationen, og Tilgangen af nye Elever var vedblivende meget betydelig, navnlig i de første Maaneder, saa at flere af Klasserne maatte deles, hvoraf fulgte Ansættelse af flere Lærerkårer, ny Fordeling af Skolens Lokaler og Omlægning af hele Skolens Skema. — Den første Fordeling af hele det brogede, store Elevmateriale kunde paa Grund af Forholdene naturligvis ikke foretages efter Prøve; den maatte ske efter Skøn under tilbørlig Hensyntagen til Elevernes Alder og tidligere Skolegang. Herved var der sket enkelte Fejl; nogle Elever var kommet paa et for højt, andre paa et for lavt Klassetrin, og herpaa maatte der i Aarets Løb raades Bod ved Op- eller Nedflytning af en Del Elever.

At alle disse Forhold maatte virke hæmmende paa selve Undervisningen, er klart; og de for Skolen fastsatte Maal i de forskellige Fag blev ikke naaet det første Aar. Dette var imidlertid af mindre Betydning; Hovedsagen var, at Elever og Lærere lærte hinanden at kende, man blev rystet sammen til Klasse- og til Skoleenheder. Saa kunde Tempoet det følgende Aar sættes op til det normale. For øvrigt var der over dette første Aars Arbejde et Liv og en Friskhed, der

— med den store nationale Be-
givenhed, Genforeningen, som
Baggrund — gjorde denne første
Skoletid i Sønderjylland for Læ-
rerne ved disse Skoler til en Op-
levelse af uforglemmelig Skønhed
og Rigdom.

En Vanskelighed af særlig Art
var det, naar Eksamensklasserne
ikke naaede de anordnede Læse-
og Eksamenspena; i den An-
ledning maatte Skolerne i flere
Tilfælde andrage Ministeriet om
mere eller mindre omfattende
Dispensation. Men naar Skolen
kunde erklære, at den paagæl-
dende Elev i Evner og Moden-
hed stod Maal med den danske
Skoles Krav, gav Undervisnings-
myndighederne Dispensation for
en Del Kundskabsstof — og uden

Betænkelighed, ud fra den Be-
tragtning, at Eleven i den tyske
Skole sikkert havde faaet an-
det Kundskabsstof af nærmest
tilsvarende Omfang og Betydning
Endnu i de to følgende Aar
gjorde de samme Forhold sig
gældende, om end i stærkt afta-
gende Grad, og i Skoleaaret
1923—24 har det daglige Arbejde
og saavel Aars- som Afgangsprø-
ver været gennemført paa det al-
lernærmeste som i Landets andre
Statsskoler. — Elevantallet har
stadig været i jævn Stigen, og
navnlig har der været Fremgang
i Antallet af Udenbys-Elever. Ne-
denstaaende Skemaer giver nær-
mere Oplysning om forskellige
Elevforhold og om Afgangseksa-
minerne i de forløbne Aar.

	Elev- tal	Drenge	Piger	Inden- bys	Uden- bys
Haderslev:					
September 1920 . .	256				
Maj 1921 . .	257	141	156	173	84
Juni 1924 . .	365	228	137	224	141
Aabenraa:					
den 23. 8. 1920 . .	141				
Maj 1921 . .	139	75	64	97	42
Maj 1924 . .	267	149	118	162	105
Sønderborg:					
den 26. 8. 1920 . .	170				
Maj 1921 . .	209	99	110	124	85
Maj 1924 . .	310	190	120	155	155
Tønder:					
den 25. 8. 1920 . .	88				
Juni 1921 . .	130	81	49	50	80
Juni 1924 . .	267	166	101	108	159

Studentereks.	Antal	gl. sprogl.		nysprogl.		mat-nat.		Resultat						
		Dr.	P.	Dr.	P.	Dr.	P.	ug÷	mg+	mg	mg÷	g+	g	
Haderslev 1921	1			1						1				
- 22	8	2		2	2	2		1	1	5	1			
- 23	16	5		3	4	2	2		6	6	4			
- 24	13	1		5	5	2			3	7	2	1		
Aabenraa 1921	1				1					1				
- 22	2			1	1						1	1		
- 23	6			4	2				2		2	1	1	
- 24	6			4	2					1	5			
Sønderborg 1921	3			1	1	1			3					
- 22	9			4	3	2			3	4		2		
- 23	11			2	2	7		1	3	3		3	1	
- 24	11			3	2	4	2		1	4	4	2		
Tønder 1921	—													
- 22	—													
- 23	6			3	3					2	2	2		
- 24	(*)7			6	1					1	2	3		

*) 1 forlod Eksamen.

Realeksamen	Antal			Resultat					
		Dr.	Piger	ug÷	mg+	mg	mg÷	g+	g
Haderslev 1921	6	3	3			5	1		
- 22	14	10	4		2	7	4	1	
- 23	30	21	9	1	4	6	14	5	
- 24	31	14	17	2	3	11	7	7	1
Aabenraa 1921	8	3	5			2	5	1	
- 22	6	6				1	5		
- 23	17	11	6		1	5	7	4	
- 24	11	4	7		2	2	4	2	1
Sønderborg 1921	9	1	8	1	2	1	4	1	
- 22	10	5	5		1	4	4	1	
- 23	20	13	7		2	4	8	5	1
- 24	26	18	8		3	9	9	4	1
Tønder 1921	5	5				1	2	2	
- 22	7	4	3		1	1	4	1	
- 23	11	8	3		1	1	7	1	1
- 24	22	10	12		2	8	7	4	1

II. Statsskolernes tyske Afviklingsklasser.*)

Da de tyske højere Skoler, Gymnasiet i Haderslev, Overrealskolen i Sønderborg og Realskolerne i Aabenraa og Tønder, i 1920 blev omdannet til danske Gymnasieskoler, valgte Flertallet af Eleverne den danske Undervisning. Men der var et Mindretal, som ønskede at fuldføre Skolegangen efter den begyndte Plan og med tysk Undervisningssprog. For at imødekomme dette Ønske ophævede Regeringen ikke de tyske Skoler helt, men lod en Række Klasser bestaa ved hvert af de danske Gymnasier som en særlig Afdeling, hvor de Elever, der valgte den tyske Undervisning, kunde føres videre til en afsluttende Prøve, Abitur eller Obersecundareife. Disse Klasser skulde afvikles derved, at der hvert Aar borifaldt en Klasse forneden.

Denne Undervisning i de tyske Afviklingsklasser blev givet af tyske Lærere — for største Delen Lærere, som tidligere havde virket ved de paagældende tyske Statskoler — og efter tysk Undervisningsplan med tyske Eksaminer som Maal. Undervisning i Dansk var frivilligt Fag; men næsten alle Elever deltog deri.

Skolepengene var de samme som for den danske Statsskole; en stor Del af Eleverne fik derved gratis Skolegang; og de enkelte

Skolers aarlige Bevilling til Elevunderstøttelser og Flidsbelønninger blev delt mellem Skolens danske og tyske Afdeling i Forhold til Elevtallet.

Den danske Skoles Rektor førte et vist Tilsyn med den tyske Skoleafdeling, men greb ikke ind i Undervisningen; og Lærernes Stilling var fuldstændig fri, idet en af dem fungerede som Afdelingens Leder.

Ved de to Skoler (i Haderslev, og Sønderborg), som skulde holde Abiturprøve, blev der indsat en Prøvekommission med den tyske Afdelings Leder som Formand. Den danske Rektor var ikke Medlem, men underskrev Eksamensbeviset „som Skoleleder.“ Eksamensopgaverne blev givet af Kommissionen, ganske uden Indblanding fra dansk Side.

Ved „Einjährigen“-Prøven blev Eksamensbeviset underskrevet af det tyske Lærerkollegium og af den danske Rektor „som Skoleleder.“

I Tønder, hvor de tyske Elever kunde faa den ønskede Undervisning ikke blot i Statsskolens tyske Afdeling, men ogsaa i den private tyske Skole „Alexandrinenschule,“ blev der (af denne Grund) kun oprettet tre Afviklingsklasser, svarende til Untersecunda, Obertertia og Untertertia. Hvert Aar blev en Klasse nedlagt, den sidste ved Paaasken 1923. Af denne Afdelings

---

*) Til dette Afsnit er benyttet en udførlig Beretning om samme Emne af Kontorchef i Udenrigsministeriet Barfod, som velvilligt har stillet den til min Raadighed.

46 Elever naaede 31 „Einjäh-rigen“-Eksamen.

I Haderslev og i Sønderborg blev der oprettet en syvklas-set tysk Afdeling, fra Quarta til Oberprima, med 106 Elever i Haderslev og 63 i Sønderborg. Naar Quarta var den laveste Klasse, der blev medtaget, laa det i, at denne Klasse svarer til 1. Mellem-skoleklasse, den nederste i det danske Gymnasium; man mente ikke at kunne lade den tyske Afdeling spænde over et større Aaremaal end den danske (fra Elevens 11. til det 18. Aar). Af de 106 Elever i Haderslev fik 17 Abitur, 35 Obersecundareife; i Sønderborg af 63: 17 Abitur, 3 Primareife og 19 Obersecundareife. Begge Afdelinger afsluttede Afviklingen ved Sommerferien 1924.

I Aabenraa laa Forholdene paa en særlig Maade, fordi Byens „Mädchenmittelschule“ i 1920 blev ophævet, saa at der maatte sørges for disse Børns Skolegang paa anden Maade. I Aabenraa blev der derfor ved Statsskolen oprettet en fuldstændig tysk Realskoleafdeling med to Forklasser og de øvrige Klasser fra Sexta til Prima. I denne blev der optaget 163 Elever fra den tidligere tyske Realskole og 93 fra den ophævede Pigemellemskole. Af denne Afdelings 8 Klasser var der ved Paaske 1924 fire Klasser tilbage, de tre nederste af disse blev nedlagt samme Paaske, medens den øverste Klasse bestaar endnu i Skoleaaret 1924-25, for at dens Elever (20) til Paaske 1925 kan

underkaste sig „Einjähri-genprü-fung.“ Dermed vil denne Afdeling være ophævet. — Af Eleverne (64) i de ved Paaske 1924 nedlagte Klasser gik de fleste (42) over i den kommunale tysk-sprogede Mellemskole, som imidlertid var blevet oprettet. I Aarenes Løb har 46 af Afdelingens Elever bestaaet Einjähri-geneksa-men.

Ved Paaske 1925, naar den sidste Klasse i Aabenraa bliver nedlagt, har de tyske Afviklingsklasser udspillet deres Rolle ved alle fire Statsskoler. Alle disse Klassers Elever fra Quarta op-efter har haft Lejlighed til at tage en afsluttende Eksamen, og dermed er Formaalet med deres Oprettelse naaet, nemlig at de store Forandringer, som Genforeningen nødvendigvis maatte medføre paa alle Omraader, og ikke mindst paa Skolens, kom til at gribe saa lidt forstyrrende som muligt ind i de tyske Elevers Skoleliv.

Det daglige Forhold mellem den danske og tyske Afdeling har været godt. Der har mellem Eleverne ikke været Rivninger, værd at tale om, og Lærerne har levet i Fred og god Forstaaelse med hverandre.

III. Statsskolernes Forberedelsesklasser.

Foruden de tyske Afviklingsklasser har de danske Statsskoler i Sønderjylland i Overgangsaa-rene haft (og har delvis endnu) en anden særlig Skoleafdeling, der ikke findes ved Landets andre

Statsskoler, nemlig en større eller mindre Række Forberedelsesklasser.

Sammenhængen hermed er følgende.

Efter Almenskoleloven af 1903 optager den højere danske Skole som bekendt ikke Elever før 11 Aars Alderen; forud gaar der normalt en 4-5 Aars Skolegang i Folkeskolen (lejlighedsvis i private Forskoler). Den højere tyske Skole derimod, som den sønderjyske Befolkning før Genforeningen var henvist til, modtog sine Elever i 9 Aars Alderen, og forud herfor læa en treaarig Skolegang (6-9 Aars Alder) i en „Vorschule“ (for Drengene og Piger), der kunde være privat eller kommunal. Efter Genforeningen var man derfor betænkelig ved at lade Folkeskolen være den eneste Vej til Optagelse i Statsskolen, saa længe den danske Folkeskole var noget ukendt og uprøvet for den sønderjyske Befolkning, og af den Grund blev de sønderjyske Statsskoler underbygget med en Række Forberedelsesklasser som en midlertidig Ordning. De bliver ledet af Rektor, men staar ellers i ret løs Forbindelse med den øvrige Skole og drives væsentlig ved andre Lærerkræfter end Statsskolens. Skolepengene er 24 Kroner (for 1.—3. Klasse) og 30 Kroner (4 og 5. Klasse) Kvartalet, med Moderation for Søkende og en Del Fripladser for flinke, ubemidlede Elever. For at blive optaget i Statsskolen maa Underskolens Elever underkaste sig ganske den

samme Optagelsesprøve som de Elever, der kommer fra Folkeskolen.

I Haderslev og i Sønderborg blev der oprettet 5 Underklasser med henholdsvis (i Maj 1920) 219 og 217 Elever. Afviklingen begyndte i 1922, den fortsættes med Nedlæggelse af een Klasse om Aaret og vil ved begge disse Skoler være fuldbyrdet ved Sommerferien 1926.

I Aabenraa oprettedes kun 2.—5. Underklasse (med 132 Elever) svarende til de Underklasser, der fandtes i den af Staten ved Genforeningen overtagne „Vorschule“ (se Afsnittet: Statsskolens tyske Afviklingsklasser), som paa dette Tidspunkt havde nedlagt sin 1. Klasse. Underklassernes Afvikling begyndte 1921 med Nedlæggelsen af 2. Klasse, men er ikke afsluttet endnu, idet Skolen efter 1924 vedblivende har en Forberedelsesklasse (5.), hvert Aar med nye Elever. — Denne Ordning vil bestaa til Sommeren 1926

Heller ikke i Tønder ansaa man det for nødvendigt at oprette Forberedelsesklasser til Bunds (6 Aars Alderen); man mente her at kunne nøjes med 2 Klasser; 4 og 5. — (52 Elever i August 1920), idet Antallet af dansksindede af den velhavende Klasse, som mest kunde tænkes at ville interessere sig for en særlig Forberedelses-skole, i denne By var forholdsvis ringe. Fra 1923 har Skolen kun haft een Underklasse, (5.), som vil blive opretholdt ialtfald til Sommeren 1926, ligesom i Aabenraa.

Navnlig i Tønder har man fra Skolens Side stærkt fremhævet Betydningen af en Underklasse, idet det i sproglig Henseende stærkt uensartede Elevmateriale her bedst kan faa den for Optagelse i Statsskolen nødvendige intensive Danskundervisning.

IV. Den tyske højere Skole.

Foruden de i Afsnit II omtalte tyske højere Drengeskoler var der i 1920 i de fire Købstæder nogle tyske Pigeskoler med videregaaende Undervisning. Disse er efterhaanden alle nedlagt, eller nær ved at være det. Samtidig er der oprettet en Del kommunale og private tysksprogede Mellemskoler for Dreng og Piger med dansk Undervisningsplan. — Et enkelt Sted, i Sønderborg, næres videregaaende Planer. Af Enkeltheder kan anføres følgende:

I Haderslev var der 1.) en kommunal seksklasset (9—15 Aar) Pige-Mellemskole, Augusta Victoriaskolen, uden Eksamen; den blev ophævet efter Genforeningen; 2.) et syvklasset (9—16 Aar) „Lyceum“ for Piger, med afsluttende Eksamen; Skolen blev drevet af Staten, men Kommunen stillede Lokaler til Raadighed. Den blev afviklet i Løbet af nogle Aar, idet de øverste Klassers Elever gik over i den danske Statsskoles tyske Afviklingsklasser. Nu findes der i Haderslev en kommunal tysksproget Fællesskole, oprettet 1920, med Undervisningsplan i nær Tilslutning til den danske Mellemskole, men uden Mellemskole-

eksamen. Det for de tysksprogede Mellemskoler vigtige Spørgsmaal om Tilslutning til det danske Gymnasium er her — foreløbig — løst paa den Maade, at de paa-gældende Elever ved Udgangen af 4. Mellemskoleklasse, i April, optages i Statsskolens 3. Mellemskoleklasse og gaar videre med denne Klasses Elever gennem 4. Mikl. over i Realklassen eller 1. Gymnasieklasse.

I Aabenraa var der i 1920 en kommunal seksklasset tysk Pige-Mellemskole, som nu er afviklet. Der findes f. T. i Byen en kommunal tysksproget Mellemskole, fra 1922, med dansk Undervisningsplan, og en tysk Privatskole med (i Februar 1925) 98 Elever, Dreng og Piger, fordelt i 5 Klasser, de fire med Folkeskole- og den femte med Mellemskole-undervisning efter dansk Plan.

I Tønder fandtes før 1920 en seksklasset (9—15 Aar) højere Pigeskole, Alexandrineskolen, uden afsluttende Eksamen; den var privat, med kommunalt Tilskud. Ved Genforeningen omdannedes den til en højere tysk Privatskole for Dreng og Piger med Einjährigenprüfung (Obersecundareife) som Maal, og i denne optoges Eleverne fra den tyske Statsrealskoles lavere Klasser (se Afsnit II). I Efteraaret 1923 fattede imidlertid Bestyrelsen den Beslutning at ophæve Skolen paa den Maade, at en Del Elever blev optaget i en kommunal tysksproget Mellemskole, der i den Anledning blev oprettet paa dette Tidspunkt.

medens Alexandrineskolens højere Klasser skulde afvikles. Den har f. T. endnu to Klasser tilbage.

I Sønderborg fandtes en kommunal tysk Pige-Mellemskole, som ved Genforeningen optog den tyske Overrealskoles to laveste Klasser og efterhaanden afvikles; den har f. T. een Klasse tilbage. I Sommeren 1924 blev der for de Elever, som ved denne Tid udgik af denne Skoles øverste Klasse, oprettet en tysk Privatskole. Den har 11 Elever, kun Piger, og skal gennem en eetaarig Undervisning føre til Obersecundareife. Skolen agtes fortsat næste Aar paa lignende Maade med Elever fra den tyske Mittelschules sidste Klasse. Derefter paatænkes, saa vidt vides, oprettet en tysk højere Undervisning i Tilslutning til den kommunale tysksprogede Mellemskole, som blev oprettet i 1922 og i April 1926 vil være naaet til Mellemskoleeksamen. Om denne højere Undervisning skal gennem-

føres med Orientering mod Nord, som tysksproget Gymnasium med dansk Undervisningsplan (og Eksamen paa Dansk), eller mod Syd, som Oberrealschule, staar endnu hen.

Af tyske Skoler med Undervisning ud over Folkeskolens findes endvidere for Tiden Privatskoler med Mellemskoleundervisning for Drengene og Piger efter dansk Plan i Tinglev (2 Klasser med 16 Elever), Løgumkloster (2 Klasser med 31 Elever), Graasten (3 Klasser med 32 Elever) og Uge (3 Klasser med 33 Elever). For de tysksprogede Mellemskoler, kommunale og private, gælder den Betingelse for at faa Statsanerkendelse med Eksamensret, at de kundskabsmæssigt fører deres Elever til samme Maal som den danske Mellemskole; men Prøven kan holdes paa Tysk, undtagen i Dansk og i Nordens Historie, i hvilke Fag den skal aflægges paa Dansk.

Stalddøren.

Den Gang, Nic. C. Nielsen var Præst i Højrup, var der mange Steder i Nordslesvig, man satte Pris paa de pæne Smaavers, han skrev om Landsbyens Mølle, dens Kirke og gamle Overleveringer. Lærer J. Grosbøl samme Steds følger i denne Henseende smukt i hans Spor. Han har sendt os nedenstaaende Vers, over hvis stærkt særprægede Udtryksmaade og ægte Følelse sikkert mange af „Sønderjydsk Maanedsskrifts“ Læsere vil glæde sig:

Stalddøren.

---

*Dernede i Baasen, hvor Kalv og hvor Ko
i lige Geledder staar staldet,
Par efter Par og to imod to,
som var paa Kommando de kaldet,
der har jeg jublet ved Kvæld og ved Gry,
og daglig var hele Verden mig ny
ved et Blik gennem Stalddørens Luge.*

*Om Morgen tidlig, naar Lygten var tændt
og Karlene kørte med „Kaaren“,
naar Høet blev ned gennem Loftslugen sendt
og rundt om til Parrene baaren,
da gik det med Liv, med Lyst og med Gny,
og daglig var hele Verden mig ny
ved et Blik gennem Stalddørens Luge.*

*Til Aften blev vandet med Tap og med Told,
og Krybberne fejedes rene.
I Stalden holdtes et Drikkevands Sold,
en saare fornøjelig Scene —
mens Studene drak, da stod jeg og nød
Guds synkende Sol i dens Aftenglød
ved et Blik gennem Stalddørens Luge.*

*Føg snehvide Dun om Vinteren ned,
og rasede Stormen med Vælde
og ruskede Stalddørens Luge og smed
den skævt, saa den fælt maatte hælde,
da stod jeg med inderlig Tak i dens Ly
og saa paa den flygende Sne over By
med et Blik gennem Stalddørens Luge.*

*Aar er henrundne bag bag Tidernes Slør —
mit Haar begynder at hvides —
Fred være med dig, du gamle Dør!
maaske du ej mere kan vrides —.
Tak for alt lyst og alt kønt, som du gav,
din Glæde først svinder og sænkes i Grav
med Mindet om Stalddørens Luge.*

J. Grosbøl.

Tre gamle Gaarde i Egnen syd for Ribe.

Af J. H. Byriel.

1. Høgsbro.

Høgsbro eller *Høysbrogaard* i Hvidding Sogn er et af Nord-slesvigs ældste Herresæder og kan vel føres tilbage til Midten af det 13 Hundredaar. Selve *Hvitynghæret* nævnes allerede 1231, og 1263 levede en Stormand af Navn *Johannes Hvitting*, Drost hos Hertug Erik af Sønderjyland, og han har sandsynligvis haft Navn efter Sognet og boet der. Byen Endrup nævnes 1294 og 1350, Raahede (Rodhete) 1462 og 1470.

Senere nævnes en i Datiden velkendt Stormand i Hvidding ved Navn *Lage Degn*, der tilhørte Adelsætten *Skram*. 1365 kaldes han Lao Diaconus og solgte da en Gaard, som hed Kogsted, maaske det senere Kogsbøl i Emmerlev Sogn, til sin Frænde Nickolaus Bramtorp. Lage Degn tilhørte ikke den gejstlige Stand, hvad hans Navn kunde tyde paa; thi han var gift med Ingerd Pedersdatter Blik, med hvem han fik Emmerlevgaard. 1393 skrives han til Hvidding og levede endnu 1398. Ogsaa i Vester-Vedsted ejede han Gods, maaske Abildgaard, som han senere gav til Kapitlet i Ribe. En Broder til ham hed *Johannes Hwitter* og var Præst i Vodder 1385.

Det synes, som om Lage Degns nære Frænde *Jon Jonsen Lille* (Skram) af Tovskov ogsaa har ejet Gods i Hvidding, lige som det oven for nævnte og til Ribe Kapitel skænkede Gods i Vester-Vedsted til dels tilhørte ham, hvorfor han gav Kapitlet Skøde paa det. Han levede endnu 1426 og var gift med Bege Andersdatter Eberstein.

Jon Lilles Dattersøn *Ludvig Clausen Rosenkrands* til Kogsbøl i Emmerlev skrives til Hvidding og nævnes 1469, da han var Medudsteder af et Vidne af Vedsted Kirkestævne, og 1473 et Vidne af Hvidding Herredsting. Hustruen hed Øllegaard; men hendes Æt kendes ikke.

Sønnen *Niels Ludvigsen Rosenkrands* til Høgsbro, som Gaarden fra nu af kaldes, nævnes 1530—35. Han skrives 1537 ogsaa til Skovhuse (Tyrstrup Sogn) og 1542 til Høgsbro og omtales som død 1549. Hustruen hed Anna Hansdatter Breide og døde 1551.

Hans Søn var *Ludvig Nielsen Rosenkrands* til Høgsbro, som 1579 fik to Gaarde i Mageskifte af Ribe Kapitel for Gods i Vester-Vedsted. Han var tilsagt til Hyldingen 1584 og levede endnu 1587, da Kong Frederik 2. ønskede at faa hans Gods i Skovhuse i Mageskifte,

men nævnes som død 1591. Hustruen hed Johanne Pedersdatter Galskyt og døde 1607. Hun var gift 2. Gang, nemlig med *Kristoffer Rosenkrands* til Kogsbøl og Hundsbæk, hvortil han nu ogsaa føjede Høgsbro; det var ham, som for sine mange og store Falsknerier blev dømt til Døden og hals-hugget i København 1610.

Arvingerne solgte 1613 Høgsbro til Rantzau'erne paa Lindved, hvis følgende Ejere var Statholderen *Gert Rantzau*, død 1627, Grev *Kristian Rantzau*, død 1663, Grev *Ditlev Rantzau*, død 1697, Grev *Kristian Ditlev Rantzau*, der blev skudt 1721 efter sin Broders Foranstaltning, hvorfor denne 1726 blev dømt til livsvarigt Fængsel og hans Godser inddragne; men Søsteren, Rigsgrevinde *Katharine Hedvig* fik Lindved og ligeledes Høgsbro. Efter hendes Død gik disse Ejendomme over til hendes Datter *Frederikke Eleonore* og hendes Mand, senere til Enkegrevinde *Sofie v. Holstein*, der giftede sig med Amtmanden i Bredsted *Gustav Gotthard v. Blücher* og bragte ham Gaardene, som han 1794 solgte til Kronen for 138000 Mark Courant.

Hovedparcellen af det gamle Herresæde ejes nu af Amdsraadsmedlem *Beier-Hostrup*.

2. En Gaard i Rejsby.

I Rejsby Sogn har ligget et gammelt Herredsæde, hvorom der haves kun faa og sparsomme Efterretninger, og tager jeg ikke fejl, har det heddet *Søndergaard*.

Rejsby kaldes i Middelalderen *Riseby*, nemlig 1294, 1305 og 1350 *Svent Jensen* af Rejsby nævnes 1385 og 1398. Hustruen he l Elsof og levede endnu som Enke 1436.

Sønnen *Klaus Svendsen* nævnes 1416 og levede endnu 1432, da han boede i Hvidding. Disse to Mænd tilhørte en lille Adelsæt ved Navn Brostrup

En *Peder Klausen* i Rejsby, sandsynligvis forannævntes Søn, omtales 1452, da han beseglede til Vitterlighed med Laurids Rød, der ogsaa boede i Rejsby og i sit Sejl kalder sig Laurids Pedersen, og som 1457 skrev sig af Bregninge Bispegaard i Bølling Herred, som Bisp Henrik Stangeberg i Ribe dog vist havde givet ham i Forlening.

Men 1400 skal *Henneke Limbæk* have haft hele Rejsby Sogn i Forlening af to Brødre Stig og Pors (?) *) Væbner *Jens Tygesen* af Torpe faar 1462 efter Kantor Anders Broks Testamente 2 Gaarde i Rejsby og 1 i Raahede.

Efter Reformationen fik Hospitalet i Ribe bl. a. en Gaard i Rejsby. *) (Fortsættes.)

---

*) Kinch : Ribe Bys Historie.

SAMLEREN

beder „Sønderjydske Maanedsskrifts“ Læsere om ogsaa at blive dets Medarbejdere Fortæl os gamle Sagn. Send os Remser og Formler (Indbydelses-, Besværgelses- og andre Formler), Børnerim og Smaahistorier, Himmelbreve, Gække- og Bindebreve. Send os Historier om stærke Mænd som dem om Brøns i Mjolden, fortæl om Varsler og Syner, om gammel Skik og Brug Hvad legede de, der nu er gamle, i deres Ungdom? Hvad dansede de, naar de var til Legs? Hvad sang de til Dansen? Hvad for Kortspil kendte de, og hvorledes spillede de dem? Hvad legede de voksne i fri Luft, spillede de Skorsten og hvorledes?

Hvad havde de for Skikke ved Arbejdet? Hvornaar sendte de Fluesmækker, og hvorledes sendte de den? Hvad gjorde de ellers ved Folk, der blev bagefter med Arbejdet?

Hvorledes døbte de Smaabørn, hvad skulde der passes paa ved det? Hvad sang Mødrerne for dem? Hvad fortalte de Børnene? Hvorledes blev Bryllup holdt, og hvorledes var Konebarselet? Naar og hvorledes bryggede og bagte man?

Hvad dyrkede man i gammel Tid? Naar hørte man op med at dyrke Hamp og Hør? Naar drak man først Kaffe? Naar kom Rabarbergrød første Gang paa Bordet? Hvem dyrkede først Roer? Naar kom de første Jernplove? Hvem ved noget om Ulvejagt i Sønderjylland? Eller om Vildsvin? Er der Minder fra Napoleons Krigene?

Gamle Historier om Præst og Degn, om store Ulykker, om mærkelige Mennesker. Fortæl Redaktionen af „Samleren“ derom! Jo mere den faar at vide, des rigere og morsommere kan „Samleren“ blive. —

En Cyprianus-Historie.

Min Bedstefader Rasmus S., der døde 1864 som Gaardejer i L., var en Husmandssøn fra Trappen i Rinckenæs Sogn. Han har fortalt min Fader følgende Historie:

Paa min Hjemegn var der en Smed, der havde en Cyprianus og baade kunde gøre godt og ondt med den. En Morgen kom jeg som ung Mand til Smeden med en Hest, der skulde beslaas. Da Smedien var lukket, gik jeg ind i Huset. Smeden laa endnu i Sengen, og paa et Bord ved Siden af laa der en stor Bog. Som jeg nu snakkede med Smeden, bladede jeg lidt i Bogen. Saa siger Smeden: „Du ved vel ikke, hvad det er for en Bog?“ „Aa, det er vel sagtens Cyprianus.“ — „Ja, det er det.“ — „Ja, jeg tror nu ikke paa den Slags Ting,“ siger jeg saa. — „Det kan godt være,“ siger saa

Smeden, „men noget er der alligevel om det. Se nu, Rasmus, nu vil jeg lære dig een Kunst, nemlig hvordan du kan spærre een inde, saa den ikke kan komme ud igen. Er der f. Eks. Fare for, at en Tyv vil stjæle af din Mark, saa gaar du rundt om den, Skridt for Skridt, og siger disse Ord: — — — —. Men du skal nøje agte paa, at det sidste Fodspor sættes i det første, saa Ringen er sluttet. Naar Tyven saa kommer, kan han ikke komme ud igen. Men glem ikke at løse ham ud med disse Ord: — — — —, og det, inden Solen staar op, thi ellers smelter han bort som Dugen for Solen!“

Jeg regnede nu ikke stort paa det. Men saa skete det mange Aar efter, at der flere Gange blev stjaalet Kartofler fra vor Mark, og jeg kom saa en Dag i Tanker om, at jeg jo

kunde prøve Smedens Cyprianus-Kunst. Jeg gik inden Aften rundt om den lille Mark, helt nøje efter Forskrift. Om Natten kunde jeg dog slet ikke sove, da jeg stadig ihukom Formaningen om at løse Tyven ud, inden Solen stod op. Saa stod jeg op af Sengen, klædte mig paa og gik ud til Marken. Da gik der en Mand paa Kartoffelageren og da jeg kom, sagde han til mig: „Det er da mærkeligt, Rasmus, jeg er kommet ind paa din Mark og kan ligesom ikke komme ud igen, endda jeg løber omkring i et Par Timer!“ — „Da skal jeg snart hjælpe dig,“ sagde jeg skridtede rundt om Marken og sagde Forløsningens Ord, hvorpaa han var fri.

Saa prøvede jeg senere Cyprianus nok engang. Det hændte sig, at vi en Tid lang ikke kunde have Vasken hængende ude til Tørring om Natten for Tyve, og min Kone tog den derfor altid ind. En Aften, som jeg kom sent hjem fra et Møde, hang der Vask ude, som min Kone havde glemmt. Jeg tænkte først paa at tage den ind, men kom saa i Tanker om min Cyprianus-Kunst og skridtede rundt om Vasken efter Forskrift. Da jeg kom ind, vaagnede min Kone, kom i Tanker om den glemte Vask og stod op for at hente den ind. Men skrækslagen kom hun lidt efter farende ind, for det var, som om hun først havde været bundet til Stedet, og saa, som om en Mand havde kastet hende ind mod Døren.

Det er de to eneste Gange, Rasmus S. har benyttet Cyprianus. Efter den sidste Tildragelse vilde han aldrig mere gøre Forsøg derpaa, og han var aldrig at bevæge til at meddele sine Børn Kunsten, saa han tog den med sig i Graven.

(Meddelt af H. P. S.)

Husfogedens Sække. For omtrent 100 Aar siden havde Jens Madsen i Roost laant en Sæk hos

Husfoged Outzen. Da Husfogeden en Dag fik den i Hænde, saa han, at Jens havde syet et Læg over hans Navn, og Jens maatte bekende, at han havde gjort det for at beholde Sækken. Da Husfogeden en Tid efter tyede sig nye Sække, lod han paa deres ene Side male et Kors fra Hjørne til Hjørne, og paa den anden Side:

„Ei Hovmod, Stolthed, Pragt
Ifør mig denne Dragt;
men Laan og Lap af Sager
mig i de Klæder drager.“

Børneremser.

Hop å spring, lill' Jing,
stakket Fod, og inne Ving.

Lillekonfal, de lowter saa val,
Skovmærk, de lowter saa stærk
(Fra Tirslund Sogn
ved Valborg Tofte)

Herr'mand rie te Kirk,
i Fløj å i Silk,
pimp, pimp, saa rier han.
Bagefter kommer den Bondemand,
med Kjortel graa å Træsko aa:
skump, skump, saa rier han,
saa faaldt han ned i e Vejgrow.

Rid å rid te Mærken,
køv en lille Lerken,
den gammel Mand vild' gjen ha jet,
men han ska bi te Paask,
te Havr er saaj,
te Byg er mo'en,
te Skoven stær i Blomster.

Sko e Hest,
hven kan bedst,
de kan e Præst,
nej vist ej,
de kan e Smej.
Slaa Søm it,
slaa Søm it,
nap Nilken ud,
nap Nilken ud.

Klap en Kag i Søde,
du'n i Oldmors Fløde,
hvormed ska vi prik en?
med en Guldstik'n.
Hvormed ska vi sæt'n i e Ovn?
Med en Guld-Skøsselskovl.
Vyst en op å bag'n,
tej en ned å smag'n.

Pottemand kø'r te Møll',
med to graabonte Føll',
saa højt han sad
saa kæk han var,
for han skuld ha Mjølgrød te Na're,
med Klumper i,
å sur Vall å dump'm i.

Søster, Søster søll,
kør med mæ te Møll,
nej saamind vil Søster ej,
for alle gode Lyster,
Far å Mor, Søster å Bror,
sej mæ, hvor min Kærrest bor? —
Han bor i Riv,
hær 12 smaa Gris,
de 4 var rød,
de 4 var død,
de 4 var kolsort.

(Fra Arrild Sogn ved Førstelærer
Møller i Rødning)

(Børneremser fra Sønderjylland
bedes sendte til Seminarielærer
Eskildsen i Tønder)

Marken Ravnsbjerg paa Rinke-
næs Mark har i Folketro sit Navn
af, at den er det gamle Rettersted,
hvor Ravnene samledes om Ligene
af de henrettede Ildgerningsmænd.
(Ved Anne C. Paulsen.)

Den forunderlige Hare. En Gang
havde en Gaardejer i Jejsing nogle
Kalve staaende paa en Mark og
undrede sig over, at de altid blev
løse. En Dag saa han en stor Hare
ude imellem dem, og da han nok
syntes, det var et underligt Dyr,
skaffede han sig en Sølvknap fra
Tønder, ladede sin Bøsse med den

og stillede sig i Skjul bag et højt
Træ. Snart kom Haren, han skød,
men Haren blev ved at løbe, saa
han kunde ikke se, om han havde
truffet. Kort efter blev Bonden hentet
hen til en gammel Kone, som havde
et daarligt Ben. Lægen kunde
ikke hjælpe hende, og derfor maatte
Manden skære noget ud af hendes
Ben. Det viste sig at være Sølv-
knappen.

Nogen Tid efter døde Heksens
Mand. Da man kørte Liget bort,
kastede hun en Spand Vand efter
Vognen; thi ellers forlod Lykken
Huset. sagde hun.

(Ved Hans Korsgaard.)

Markmanden. Fader og Søn
har i fire Slægtled været Markmand
i Solderup. De skulde gaa Mar-
kerne rundt og se efter, at Krea-
turerne gik, hvor de hørte til. De
fik fast Løn derfor; indtil Verdens-
krigen var Lønnen 500 Mark og
desuden 30 Penning af hvert Krea-
tur, der optoges paa en Græsmark,
60 Penning, naar det var kommet i
Kornet. Af udenbys Kreaturer toges
dobbelte Afgifter. Regnskabet førtes
med Streger, som Markmanden skrev
hos Kreaturerne Ejere. Den sidste
Markmands Bedstefader og Olde-
fader fik kun 100 Mark aarlig og
mindre Afgifter af hvert Stykke.
Naar Børnene mødte Markmanden
med Springstagen paa Nakken, sang
de:

„Aa hav aa hav aa Harketand,
har I inte set vor Markemand?
Aa hav aa hav aa har
for old vor Køer æ a:
aa hav aa hav aa hind,
di æ laandt forskammen ind.“

(Agathe Naemi Clausen)

Graagaasen. Oplysning om,
paa hvor mange Steder og hvor
Graagaasen yngler i Sønderjylland
bedes tilsendt „Sønderjydsk Maa-
nedsskrifts“ Redaktion. —

Er De Medlem af Historisk Samfund
for Sønderjylland?

Tønder Amts Centraltrykkeri

Østergade 40

Indeh. P. Andresen

Telefon 141

Bog- og Akcidenstrykkeri
Formularlager - Bogbinderi

HANS BECK'S
Bog-, Kunst- og
Papirhandel

—
Bøger indbindes
smukt og billigt
i eget Bogbinderi.

Forlang Tilbud fra
Piano- J. B. Jepsen, Tønder
bygger
Pianoer, Hus-Orgler, Noder, Gramofoner

Indmeldelser i Historisk Samfund for Sønderjylland
modtages af Udgiverne.